

Н. В. Гатальська

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНЮВАННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ЦІННОСТІ ПАРКІВ

На основі аналітичних досліджень принципів та підходів щодо оцінювання паркових ландшафтів, законодавчої та нормативно-правової бази з питань урегулювання функціонування парків як об'єктів культурної спадщини, обґрунтовано науково-методичні підходи до визначення культурно-історичної цінності компонентів паркового простору (зокрема нематеріальних), які характеризують його культурно-історичний потенціал. Сформовано перелік та обґрунтовано змістовне наповнення вхідної документації, яка потрібна для здійснення аналізу культурно-історичної цінності парку, а також визначено основні складники та якісне наповнення наукових матеріалів, які характеризують культурно-історичну цінність об'єкта загалом та окремих компонентів його простору. Результати культурно-історичного оцінювання, виконаного за наведеними науково-методичними рекомендаціями є науковим обґрунтуванням, для добору методів подальших досліджень та глибини їх проведення; визначення фахівців, які мають бути залучені для формування компетентних висновків щодо цінності окремих елементів паркового середовища в контексті культурно-історичної, архітектурної та природної цінності і як результат – окреслення напрямів подальшого дослідження сучасного стану композиційної структури парку.

Ключові слова: історичні та меморіальні парки; рівень збереженості; об'єкти культурної спадщини.

Вступ. У контексті ущільнення забудови у зв'язку з розвитком міст важливого значення набуває раціональне використання міських парків, території більшості з яких перебувають на стадії деградації та потребують виконання реконструктивних і відновлювальних робіт. Проте проведенню таких заходів мають передувати роботи, спрямовані на передпроектне вивчення об'єкта проектування та формування комплексу документів, які всебічно характеризують його за різними групами чинників. Особливого значення набуває передпроектного дослідження набуває у разі, якщо парк або окремі його компоненти є об'єктами культурної спадщини. Поряд із тим, нині основним документом, який використовують для аналізу міських об'єктів озеленення, є "Інструкція з інвентаризації зелених насаджень у населених пунктах України", де висвітлено особливості проведення оцінювання якісних характеристик матеріальних компонентів паркового середовища (Instruktsiia z inventaryzatsii, 2001), а культурно-історична цінність, естетичні якості паркових пейзажів, значення території в композиційній структурі міста та інші залишаються поза увагою. Окрім цього, встановлення культурних контекстів, в яких оцінюють естетичну та культурно-інформаційну компоненти ландшафту може стати передумовою віднесення парку до об'єктів культурної спадщини (Zvirniaka, 2014).

Деякі аспекти передпроектного дослідження об'єктів культурної спадщини наведено в ДБН В.3.2-1-2004 ("Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини"), але стосуються виключно архітектурних будівель, споруд та елементів.

Незважаючи на те, що ландшафтні об'єкти, віднесені до природно-заповідного фонду та окремі їх компоненти, є об'єктами культурної спадщини, що визначено низкою законодавчих та нормативно-правових документів як державного, так і міждержавного рівня в ДБН В.3.2-1-2004, відсутній порядок проведення реставрації, реконструкції, ремонту та адаптації їх території, вимоги до якості цих робіт тощо. Утримання штучно створених об'єктів природно-заповідного фонду (зоологічних, дендрологічних парків, ботанічних садів та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва) здійснюють відповідно до Порядку проведення ремонту та утримання об'єктів благоустрою населених пунктів, який затверджено наказом Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства № 154 від 23.09.2003 р. Проте положення, наведені в документі, не висвітлюють особливих підходів щодо виконання робіт на території об'єктів культурної спадщини, що загрожує збереженню їх автентичності. Порядок оформлення історичних (історико-архітектурних) довідок наведено у "Методичних рекомендаціях щодо розроблення історичних (історико-архітектурних) довідок", затверджених наказом Міністерства культури і туризму України "Про затвердження методичних рекомендацій" № 956/0/16-09 від 2 листопада 2009 р.

Методи оцінювання паркового середовища висвітлено у працях багатьох вчених, зокрема питання естетичних якостей пейзажних картин та окремих компонентів паркового простору наведено в роботах А. Р. Гринасюк (Hrynasiuk, 2014), М. Д. Гроздинського (Hrozdynskyi & Savytska, 2005), М. Г. Курдюка (Kur-

Цитування за ДСТУ: Гатальська Н. В. Науково-методичні підходи оцінювання культурно-історичної цінності парків. Науковий вісник НЛТУ України. 2017. Вип. 27(4). С. 32–35.

Citation APA: Gatalska, N. V. (2017). Scientific and Methodological Approaches of Cultural and Historical Evaluation of Parks. Scientific Bulletin of UNFU, 27(4), 32–35. <https://doi.org/10.15421/40270406>

djuk, 1982), суб'єктивного сприйняття паркових пейзажів людиною P. S. Kane (Kane, 1981), R. Kaplan, S. Kaplan (Kaplan & Kaplan, 1989), поєднання оцінювання компонентів паркового простору з точки зору їх об'єктивних характеристик та суб'єктивного сприйняття людиною наведено в роботі В. П. Кучерявого (Kucherjavuj, 1991). Деякі аспекти візуального сприйняття історичних ландшафтів, аналіз методичних підходів щодо визначення ландшафтних об'єктів культурної спадщини висвітлено в роботі А. І. Звіряки, де, поряд з іншим, акцентовано на відсутності єдиного методичного підходу до виявлення та використання ландшафтних пам'яток (Zviriaka, 2014). Особливо автор звертає увагу на необхідність визначення культурної цінності ландшафтного об'єкта, яка може бути підставою для внесення його до об'єктів культурної спадщини.

Отже, актуальність формування науково-методичних підходів до оцінювання культурно-історичної цінності паркового простору, зумовлено містобудівними (низький рівень використання культурно-історичного потенціалу парків як Києва, так і України загалом та потреба адаптації історичних та меморіальних парків до сучасних містобудівельних та соціальних реалій як найцінніших ландшафтних об'єктів культурної спадщини); нормативно-правовим (неузгодженість нормативно-правових та законодавчих документів як між собою, так і з рядом міждержавних, ратифікованих Україною, що охоплюють питання об'єктів культурної спадщини, а також відсутність нормативно-правової бази, яка визначає порядок проведення досліджень парків як об'єктів культурної спадщини в контексті їх культурно-історичної цінності) та науковими (відсутність цілісної науково обґрунтованої бази, яка висвітлює питання аналітичних досліджень оцінювання культурно-історичного значення паркових територій) аспектами.

Мета дослідження – обґрунтувати науково-методичні підходи оцінювання культурно-історичної цінності парків. Для досягнення поставленої мети сформовано такі основні завдання:

- провести аналітичні дослідження наявних принципів та підходів щодо оцінювання паркового середовища, законодавчої та нормативно-правової бази з питань урегулювання функціонування парків як об'єктів культурної спадщини;
- визначити та обґрунтувати основні етапи, послідовність та науково-методичні підходи проведення оцінювання культурно-історичної цінності парку та окремих компонентів його простору;
- сформувати перелік та змістовне наповнення вхідної документації, що потрібна для здійснення аналізу культурно-історичної цінності парку;
- визначити основні складники та якісне наповнення наукових матеріалів, які характеризують культурно-історичну цінність об'єкта загалом та окремих компонентів його простору.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалами для досліджень слугували законодавчі та нормативно-правові документи, які стосуються питань функціонування парків як об'єктів культурної спадщини, рекреаційних об'єктів та складових частин міського середовища. Методичною основою роботи стали наявні науково обґрунтовані методичні підходи до оцінювання паркових ландшафтів, об'єктів культурної спадщини та

культурних ландшафтів (Hrynasiuk, 2014; Zviriaka, Kasianenko, 2012; Osyuchenko, 2007; Kane, 1981). Дослідження базується на поняттях і принципах середовищного підходу оцінювання ландшафту, а також на порівняльному аналізі об'єктивістських та суб'єктивістських методів дослідження, що відповідає положенням системного підходу та збігається із загальними тенденціями в сучасних наукових дослідженнях.

Результати дослідження. Дослідження сучасного стану парку як об'єкта культурної спадщини передбачає кілька етапів, нерівнозначних за об'ємом проведених робіт, проте потрібних для отримання обґрунтованих принципових підходів до функціонування об'єкта та перспективних напрямів його розвитку, на чому наголошують автори (Hrynasiuk, 2014; Hrozdzynski & Savytska, 2005; Zviriaka, Kasianenko, 2012; Zviriaka, 2014; Kucherjavuj, 1991). Важливим аспектом проведення передпроектного дослідження парку, як об'єкта культурної спадщини, є аналіз його культурно-історичного потенціалу, який потрібно здійснювати після збирання та систематизації матеріалів, пов'язаних з дослідним об'єктом. Узагальнивши набутий досвід дослідження парків, об'єктів культурної спадщини (зокрема культурних ландшафтів), а також аналітичні дослідження нормативно-правової та законодавчої бази, пов'язаної з об'єктом дослідження, запропоновано науково-методичні підходи до визначення культурно-історичної цінності парків, які передбачають два етапи. Перший – аналіз матеріалів, які пов'язані з історією формування та розвитком об'єкта дослідження, другий – натурне обстеження, що передбачає уточнення історичних та сучасних даних щодо наявності та рівня збереженості як окремих елементів парку, так і території загалом.

Відтак для оцінювання культурно-історичного значення та потенціалу парку потрібно мати такі документи:

- повний склад нормативно-правових та законодавчих матеріалів, виявлених у процесі збирання даних та їх аналітичні дослідження;
- матеріали історичної передпроектної документації – результати передпроектних досліджень території, проведених в ході роботи над первинним проектом, дані щодо історії місцевості, які можуть стати корисними для визначення археологічно цінних ділянок;
- проектні – графічні матеріали затвердженого первинного проекту та наступних реконструкцій, а також пояснювальні записки з обґрунтуваннями проектних рішень.
- історико-архівні матеріали (особливо інвентаризаційні відомості різних історичних періодів, які дають змогу оцінити дендрофлору паркового об'єкта та її наукове та культурно-історичне значення) і результати аналізу наукової літератури, а надто періодичні видання, в яких наведено дані про визначні події, які відбулися на території дослідного об'єкта, відвідування визначними діячами, проведення пам'ятних посадок тощо.

Важливість аналітичних досліджень проектною документації зумовлена потребою порівняння наявних на момент створення елементів паркового простору та передбаченим проектом, а також ступінь реалізації проектних рішень на етапі його закладання, рівень трансформації території упродовж існування об'єкта. Бувають випадки, коли з огляду на різні фактори реалізація проекту мала незавершений або навіть фрагментарний характер, що призвело до порушення цілісності композиційної структури об'єкта вже на етапі його закладання.

Виявлення таких обставин на етапі передпроектного дослідження парку може стати підґрунтям відновлення первинного композиційного рішення та ідейного задуму, що підвищить його культурно-історичне значення. На важливості такого підходу наголошує і Г. О. Осиченко, виділяючи, з-поміж інших, принцип завершеності композиційного задуму як необхідного для формування цілісної планувально-композиційної структури міста, центрів обслуговування, містобудівних комплексів тощо (Osychenko, 2007).

Після вивчення наведених матеріалів потрібно здійснити натурне обстеження території дослідного об'єкта з метою уточнення наявності, місця розташування та стану компонентів паркового простору, які мають або потенційно можуть мати культурно-історичну та наукову цінність. У разі виявлення невідповідності наявних даних реальному стану елементів, які є об'єктами культурної спадщини, їх відсутності або навпаки, у разі виявлення не зазначених у документації цінних в культурно-історичному та науковому аспекті елементів, потрібно це зазначити у результатах оцінювання.

Результати оцінювання культурно-історичного значення паркового об'єкта мають містити текстову частину, яка, своєю чергою, складається з аналітичної та статистичної, при цьому в обох має бути висвітлено ретроспективу.

Аналітична складова частина має характеризувати якісні характеристики матеріальних елементів об'єкта, які мають культурно-історичну цінність, та їх символічне значення в контексті як сучасних міркувань, так і в інші періоди існування об'єкта; вимоги до її охорони; характеристику режимів використання. Важливість визначення ідеологічної та символічної складових частин формування паркового простору є надзвичайно важливою в контексті визначення культурно-історичного значення об'єкта, адже паркове середовище, яке сформувала людина, уособлює певний ідеальний образ (культурно-соціальний, ідеологічний) і нині, як частина реальності, здійснює зворотню дію на суспільство та розвиток особистості.

Важливим аспектом аналітичної частини культурно-історичного оцінювання є наукове обґрунтування нововиявлених об'єктів культурної спадщини, облік яких регламентується Порядком визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1760 від 27 грудня 2001 р. До таких може бути віднесено монументи, багатовікові дерева, пам'ятні посадки або, навіть, вся паркова територія, як зразок культурного ландшафту. Поряд із тим, з-поміж виявлення матеріальних об'єктів культурної спадщини важливого значення можуть набувати не тільки матеріальні компоненти паркового простору, а й символічні значення, особливості їх використання, композиційні та планувальні прийоми формування паркового простору, які є духовним здобутком нації та можуть стати нематеріальними об'єктами культурної спадщини. Статистична частина має містити дані щодо кількості об'єктів культурної спадщини на території парку, їх площу та категорійність, а також перелік нормативно-правових та законодавчих документів, які регламентують порядок їх функціонування. У разі, якщо власне територія парку знаходиться в межах об'єкта культурної спадщини –

потрібно зазначити його загальну площу та частку, яку займає дослідний об'єкт.

Графічні матеріали, які характеризують культурно-історичне значення об'єкта, розробляють на основі матеріалів історико-архітектурного опорного плану та досліджень передбачені п. 2.3.1 ДБН Б.2.2-2-2008 ("Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон архітектури та містобудування"). Внаслідок мають містити такий перелік креслеників:

- класифікацію забудови, що оточує об'єкт і знаходиться в його межах за ступенем історико-культурної цінності;
- характеристику видового розкриття пам'ятки (пам'яток) – схема формування візуальних зв'язків;
- схему культурно-історичної оцінки;
- схему природно-ландшафтно-оцінки;
- схему композиційно-просторової оцінки.

Підсумок оцінювання культурно-історичного значення об'єкта загалом для кожного елемента, що віднесено до переліку об'єктів культурної спадщини, можна представити у вигляді таблиці, в якій узагальнено результати проведеного дослідження та наведено коротку характеристику за історичними періодами або роками. Зокрема, для кожного об'єкта культурної спадщини (зокрема і нововиявленого) потрібно зазначити: статистичні дані (площа, габарити); якісні характеристики (художня цінність, рівень збереженості, значення в композиційній структурі тощо); символічне та ідеологічне значення. Доцільність представлення характеристик об'єктів культурної спадщини за роками або історичними періодами зумовлена потребою визначення змін, які відбувалися упродовж функціонування парку, їх естетична, композиційна й історична цінність, а також символічне значення, що визначається соціально-політичними та ідеологічними міркуваннями, які змінюються внаслідок розвитку суспільства.

Висновки. На основі аналітичних досліджень принципів та підходів щодо оцінювання паркових ландшафтів, законодавчої та нормативно-правової бази з питань урегулювання функціонування парків як об'єктів культурної спадщини, обґрунтовано науково-методичні підходи до визначення культурно-історичної цінності компонентів паркового простору, які характеризують його культурно-історичний потенціал й охоплюють польові та камеральні дослідження, архівні вишукування, аналіз наукових джерел літератури, а також нормативно-правової документації. Сформовано перелік та обґрунтовано змістовне наповнення вхідної документації, що потрібно для здійснення аналізу культурно-історичної цінності парку, а також визначено основні складники та якісне наповнення наукових матеріалів, які характеризують культурно-історичну цінність об'єкта загалом та окремих компонентів його простору. Своєю чергою, результати культурно-історичного оцінювання є науковим обґрунтуванням для окреслення не тільки напрямів подальшого дослідження сучасного стану композиційної структури парку, а й для добору методів її оцінювання та глибини проведених досліджень, а також визначення фахівців, які мають бути залучені для формування компетентних висновків щодо цінності окремих елементів паркового середовища в контексті культурно-історичної, архітектурної та природної цінності.

Перелік використаних джерел

- Hrozdynskyi, M. D., & Savvytska, O. V. (2005). *Estetyka landshaftu*. Kyiv: Polihrafichniy tsentr "Kyivskiy universytet", 183 p. [in Ukrainian].
- Hrynasiuk, A. R. (2014). Metodichni osnovy otsinky atraktyvnosti landshaftiv. *Pryroda Zakhidnoho Polissia ta prylehlykh terytorii, 11*, 132–135. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzp_2014_11_23. [in Ukrainian].
- Instruktsiia z inventaryzatsii. (2001). Pro zatverdzhennia Instruktsii z inventaryzatsii zelenykh nasadzen u naselenykh punktakh Ukrainy: [nakaz Derzhavnoho komitetu budivnytstva, arkhitektury ta zhytlovoi polityky Ukrainy: vid 24 hrudnia 2001 r., № 226]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0182-02>. [in Ukrainian].
- Kane, P. S. (1981). Assessing Landscape Attractiveness: a comparative test of two new methods. *Applied geography, 1*, 77–96. USA.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature: Psychological Perspective*. New York: Cambridge University Press, 341 p.
- Kucherjavyj, V. P. (1991). *Urboekologicheskie osnovy fitomelioracii. Vol. 2: Fitomelioracija*. Moscow: Naberegnaya, 288 p. [in Russian].
- Kurdjuk, M. G. (1982). K voprosu ocenki dekorativnosti parkovykh nasazhdenij. *Sohranenie i vosstanovlenie starinykh parkov: sb. nauchn. tr., 2(23)*, 65–68. Kyiv: Lybid. [in Russian].
- Osychenko, H. O. (2007). Zahalni pryntsyipy rekonstruktsii kompozytsiinykh struktur istorychnykh mist (na prykladi mist Tsentralnoi Ukrainy). *Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnika", 585*, 100–107. [in Ukrainian].
- Zvirijak, A. I. (2014). Do pytannia vyivlennia, doslidzhennia, zberzhennia ta vykorystannia landshaftnykh ob'ektiv kulturnoi spadshchyny. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva, 26*, 25–39. [in Ukrainian].
- Zvirijak, A. I., Kasianenko, I. D. (2012). Metodichni rekomendatsii shchodo vyznachennia landshaftnykh ob'ektiv kulturnoi spadshchyny (kulturnykh landshaftiv). *NDI pamiatkookhoronnykh doslidzhen. Proekty normatyvnykh dokumentiv* (pp. 123–128). Retrieved from: <http://www.spadshina.org.ua/index.php?sID=9&itemID=596>. [in Ukrainian].

Н. В. Гатальская

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев, Украина.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ОЦЕНИВАНИЯ КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ЦЕННОСТИ ПАРКОВ

На основе аналитических исследований существующих принципов и подходов относительно оценивания парковых ландшафтов, законодательной, нормативно-правовой базы по вопросам урегулирования функционирования парков как объектов культурного наследия, обоснованы научно-методические подходы к определению культурно-исторической ценности компонентов паркового пространства (в том числе нематериальных), которые характеризуют его культурно-исторический потенциал. Сформирован перечень и обосновано качественное наполнение входящей документации, необходимой для проведения анализа культурно-исторической ценности парка, а также определены основные составляющие и содержание научных материалов, которые характеризуют культурно-историческую ценность объекта в целом и отдельных компонентов его территории. Результаты культурно-исторического оценивания, осуществляемого в соответствии с приведенными научно-методическими рекомендациями, являются научным обоснованием для подбора методов дальнейших исследований, а также глубины данных изысканий; определения специалистов, которые могут быть привлечены для формирования компетентных заключений, касающихся ценности отдельных компонентов парковой среды в контексте их культурно-исторической, архитектурной и природной ценности, а как результат – определение направлений дальнейших исследований современного состояния композиционной структуры парка.

Ключевые слова: исторические и мемориальные парки; уровень сохранности; объекты культурного наследия.

N. V. Gatalska

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES OF CULTURAL AND HISTORICAL EVALUATION OF PARKS

The urgency of forming scientific and methodical approaches to evaluation of cultural and historical value of park space due to urban development (the need to adapt the existing fleet to modern building and social realities); regulatory (uncoordinated regulatory and legislative documents with each other and with a number of international instruments covering issues of cultural heritage, lack of legal framework which defines the order of research of parks in the context of their cultural and historical value) and scientific (lack of coherent science-based framework that covers the evaluation of analytical studies of cultural and historical significance of park areas) aspects caused the purpose of the research. The legislative and regulatory documents related to the functioning of parks as objects of cultural heritage, recreational facilities and components of urban environment served as the research materials. The authors based on analytical studies of existing principles and approaches to the evaluation of park landscapes, legislative and regulatory framework for regulating operation of parks as objects of cultural heritage, grounded scientific and methodological approaches determining cultural and historical value of the components of park space that characterize its cultural historical potential and include field and desk research, archival research, analysis of scientific literature sources, and regulatory documentation. The list and reasonably substantive content of incoming documentation necessary to analyze historical and cultural values of the park, as well as the basic components of the content and quality of scientific materials that characterize the cultural and historical value of the object in general and its individual components space were formed. As the results of cultural and historical evaluation we have methodological guideline and scientific justification to determine not only the direction for further study of the current state composite structure parks and pointing to the effectiveness and appropriateness of selection of experts to be involved to form a competent conclusions about the value of individual elements of the park environment cultural and historical context, architectural and natural values.

Keywords: Historical and Memorial Park; level of preservation; cultural heritage.

Інформація про автора:

Гатальська Надія Вікторівна, канд. с.-г. наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна. **Email:** gatalska@ukr.net